

Victimization of Mountainous Fields: Facets and Challenges

Asghar Ahmadi*

MA in Criminal Law and Criminology, Esfahan University, Esfahan, Iran.

Mahdi Sabouripour

Assistant Professor in Criminal Law and Criminology, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.

Abstract

Mountain regions are environmentally valuable, as they are home to almost twenty percent of the world's population and many species of animals and plants. Although there is not a special criminal law concerning the protection of mountains, one can find three international conventions about them. Various international instruments have emphasized their importance. Iran is also a mountainous country. As mountains cover more than half of its area, this fact makes the protection of mountain regions one of the necessities in Iranian criminal and environmental law. But what are the challenges of Iranian laws in relation to the protection of the mountains? According to the findings of this research, done in descriptive-analytical method and based on documentary research, there is no specific protection for mountains in the Iranian legal system. However, there are three types of crimes against these regions in that system: damages to the mountain areas in environmentally protected lands, damages to the mountains with historical and cultural identity, and illegal converting of the mountainous fields. Iranian criminal law also faces some challenges in relation to the protection of mountains, including the ambiguity of the definition of the mountain, lack of detailed criminalization, lack of intrinsic appreciation, lack of criminal responsibility in mining activities, neglecting the geoparks and inattention to the special parts of the mountainous fields.

Keywords: Mountain, Green Victimization, International Environmental Law, Iranian Environmental Criminal Law.

---

* Corresponding Author: Ahmadi.niya@yahoo.com

بزه دیدگی عرصه‌های کوهستانی؛ نمودها و چالش‌ها

دانش‌آموخته ارشد رشته حقوق کیفری و جرم‌شناسی دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران

اصغر احمدی *

استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

مهدی صبوری پور

چکیده

کوه‌ها از منظر محیط‌زیستی دارای ارزش‌های فراوانی هستند، به نحوی که زیستگاه یک‌پنجم از جمعیت دنیا و بسیاری از گونه‌های گیاهی و جانوری هستند. از این رو، گرچه در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست هنوز کنوانسیون ویژه‌ای در مورد آنها به تصویب نرسیده، اسناد بسیاری بر حفاظت از آنها تأکید کرده‌اند. ایران نیز به عنوان کشوری که بیش از نیمی از مساحت آن را مناطق کوهستانی تشکیل می‌دهند، نیازمند حمایت ویژه حقوقی به خصوص حمایت کیفری از پدیده‌های طبیعی خود است. در این خصوص، پرسشی که پیش می‌آید آن است که حقوق کیفری محیط‌زیستی ایران در پشتیبانی از کوهستان با چه چالش‌هایی مواجه است. در پاسخ باید گفت که یافته‌های این پژوهش که با روش توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای نگارش شده، حاکی از آن هستند که حقوق کیفری ایران توجه ویژه‌ای به کوه‌ها و مناطق کوهستانی نداشته و تنها با واکاوی مقررات آن می‌توان بزه‌دیدگی عرصه‌های کوهستانی در برابر بزه تخریب کوهستان در مناطق حفاظت‌شده، تخریب کوهستان‌های تاریخی-فرهنگی و تصرفات غیرمجاز در مناطق کوهستانی را شناسایی کرد. بدین سان، حقوق کیفری محیط‌زیستی ایران در حمایت از کوهستان که در زمره بزه‌دیدگان سبز به شمار می‌رود با چالش‌های چندگانه‌ای چون ابهام در مفهوم کوهستان، یکسان‌انگاری گستره بزه، نبود ارزش‌گذاری ذاتی، نبود مسئولیت کیفری در حوزه فعالیت‌های معدنی، بی‌توجهی به ژئوپارک‌ها و بی‌توجهی به اجزای خاص کوهستان مواجه است.

کلیدواژه‌ها: کوهستان، بزه‌دیدگی سبز، حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، حقوق کیفری محیط‌زیستی ایران.

مقدمه

در دنیای کنونی، محیط‌زیست و اجزای خاص آن وضعیت نابسامانی داشته به نحوی که کوهستان‌ها که در زمرهٔ زیست‌بوم‌های غنی به شمار می‌روند (نیری و درودی، ۱۳۹۵: ۲۳) دچار آسیب‌های فراوانی گشته‌اند؛ برای نمونه می‌توان به گزارش صندوق جهانی طبیعت (WWF) با عنوان «گزارش سیارهٔ زندگی» در سال ۲۰۲۰ اشاره کرد که بر پایهٔ آن ۶۸٪ از جمعیت حیات وحش زمین مابین سال‌های ۱۹۷۰ تا ۲۰۱۶ از بین رفته‌اند، چنانکه یکی از علل‌های مهم آن، تخریب و نابودی زیستگاه‌ها بوده که کوهستان‌ها نیز از نمودهای بارز آن به شمار می‌روند. به همین جهت است که در پرتو حقوق عام محیط‌زیست، قطعنامهٔ مجمع عمومی سازمان ملل متحد تحت عنوان «به سوی پیمان جهانی محیط‌زیست» در مه ۲۰۱۸ به تصویب رسید که آغاز تحوّل مهمی است که در حوزهٔ حقوق بین‌الملل محیط‌زیست در حال رخ دادن است (مشهدی و کوثری، ۱۳۹۹: ۵۹).

از سوی دیگر به جهت اهمیت کوهستان، سازمان ملل متحد سال ۲۰۰۲ را سال جهانی کوه اعلام نمود،^۱ زیرا کوهستان با تمام صلابت ظاهری و با وجود تأمین خدمات و ارزش‌های فراوان محیط‌زیستی منطقه‌ای فوق‌العاده مهم برای دشت‌ها (به ویژه برای نواحی خشک و نیمه خشک چون ایران)، هیچ‌گاه با چنین شدتی رو به تباهی نبوده است (یاوری، ۱۳۸۱: ۸۸). در همین رابطه، در فصل ۱۳ دستور کار ۲۱ مصوّب ۱۹۹۲ در رابطه با توسعهٔ کوهستانی آمده است: «ارزیابی شرایط و امکانات انسان بر مبنای نگرش اکوسیستمی دارای این مزیت است که اهمیت مناطق کوهستانی کرهٔ زمین را تشخیص و مورد تأکید قرار می‌دهد. حدود ۱۰٪ جمعیت زمین در مناطق کوهستانی زندگی نموده یا به طور مستقیم از منابع این مناطق استفاده می‌نمایند. اما شمار بسیار بیشتری از ایشان به کوهستان به عنوان تنظیم‌کنندهٔ منابع آب، کنترل‌کنندهٔ هرز آب و شکل‌دهندهٔ آب‌وهوا متکی هستند. این فصل خواستار مطالعه،

۱. روز بین‌المللی کوهستان (International Mountain Day) مورخ ۱۱ دسامبر مصادف با ۲۰ آذر است.

۲. دستور کار ۲۱ در راستای دستیابی به محیط‌زیست و توسعهٔ اقتصادی در پرتو کنفرانس سازمان ملل متحد در مورد توسعه و محیط‌زیست که در سال ۱۹۹۲ در ریودوژانیرو برگزار شد به تصویب رسید.

حمایت و احیای این اکوسیستم‌های شکننده و کمک به جمعیت نواحی کوهستانی است که در معرض تخریب و نابودی قرار دارند».

علاوه بر این، اجلاس جهانی کوهستانی بیشکک که از تاریخ ۹ اکتبر تا ۱ نوامبر ۲۰۰۲ در بیشکک قرقیزستان برگزار شد، رویداد پایانی سال بین‌المللی کوه‌ها بود که توسط دولت قرقیزستان و با حمایت برنامه محیط‌زیست سازمان ملل (UNEP)^۱ برگزار گردید. در بیانیه این اجلاس آمده است: «ما شرکت‌کنندگان در این اجلاس، عزم و تعهد خود را برای دستیابی به اهداف توسعه پایدار در نواحی کوهستانی اعلام می‌کنیم. ما برای حفاظت از اکوسیستم کوهستانی کره زمین، کاهش فقر و عدم امنیت غذایی در نواحی کوهستانی، ارتقای صلح و برابری اقتصادی و حمایت از نسل‌های کنونی و آینده مردمان کوهستان - زنان و مردان، دختران و پسران - برای ایجاد شرایطی که در آن بتوانند به اهداف و آمال خود دست یابند، متعهد می‌شویم».^۲

به مناسبت روز جهانی کوهستان در سال ۲۰۱۷، سازمان غذا و کشاورزی سازمان ملل متحد (FAO)^۳ که نقش مهمی در توسعه پایدار کوهستانی در سیستم سازمان ملل داشته (Makino, 2020: 1)، گزارشی با عنوان «کوهستان‌ها در فشار: اقلیم، گرسنگی و مهاجرت» ارائه داده که در آن آمده است: «کوهستان‌ها حدود ۲۲٪ از سطح خشکی‌های زمین را تشکیل می‌دهند و خانه ۱۳٪ از جمعیت جهان هستند. کوهستان‌ها نه تنها معیشت و سلامت ۹۱۵ میلیون نفر را تأمین می‌نمایند، بلکه به طور غیرمستقیم به نفع میلیاردها نفر دیگر نیز هستند. ۹۰٪ از ساکنان کوهستان در کشورهای در حال توسعه زندگی می‌کنند که بیشتر آنها زیر خطر فقر هستند. از هر ۳ نفر ۱ نفر از این مردمان با خطر نبود امنیت غذایی روبه‌رو است.

---

1. United Nations Environment Programme.

۲. این اجلاس در خصوص حمایت قانونی از کوهستان‌ها نیز آورده است: «ما دولت‌های ملی را به تدوین قوانین، سیاست‌ها و عملکردها به نفع نواحی کوهستانی خود، به ویژه نواحی‌ای که از جنبه اقتصادی و اجتماعی در حاشیه به سر می‌برند، دعوت می‌کنیم و از آنها می‌خواهیم که اولویت‌های ملی خود را بر این اساس تنظیم نمایند. ما همچنین از احزاب سیاسی و دولت‌ها برای همکاری در اقدامات بین‌المللی حمایت می‌کنیم، به شرط آنکه این همکاری در سطح محلی مورد قبول باشد».

3. Food and Agriculture Organization of the United Nations.

کوهستان‌ها ۶۰ الی ۸۰٪ از آب‌های شیرین جهان را تأمین می‌نمایند که بدون آن، توسعه پایدار که هدف ریشه‌کن نمودن فقر و گرسنگی را دارد امکان‌پذیر نیست. کوهستان‌ها در تأمین انرژی‌های تجدیدپذیر، به خصوص از منظر نیروی هیدروالکتریک، انرژی خورشیدی، انرژی باد و گاز، نقش کلیدی بازی می‌کنند. اعمال برنامه توسعه پایدار و توافق‌نامه پاریس تغییر رویه‌ای است که کوهستان‌ها باید به طور کامل در این روند قرار گیرند. تغییرات اقلیمی، فرسایش زمین و بلایای طبیعی سلامت جوامع کوهستانی را تهدید می‌نمایند و قابلیت تأمین کالا و خدمات ضروری برای زیست‌بوم را از آن سلب می‌نمایند و احتمال عواقب پایدار و فاجعه‌بار برای سایر مناطق جهان را ایجاد می‌کنند. در عین حال، سوءتغذیه در مناطق کوهستانی روبه رشد بوده و در حال افزایش است. همبستگی شوک‌های مربوط به اقلیم با نبود امنیت غذایی و الگوهای مهاجرتی در کوهستان با چالش‌های مهمی روبه‌رو است.»

امروزه کوه‌ها به وسیله تغییرات آب و هوایی، فشارهای محیط‌زیستی، تحولات سیاسی، اقتصادی - اجتماعی و استفاده ناپایدار از منابع طبیعی به خطر می‌افتند (Adler, 2018: 265). از این رو، یکی از ابزارهای پشتیبانی از کوهستان‌ها توسل به حقوق کیفری است. کشور ایران با داشتن بیش از ۱۵۰ کوه بالای ۴۰۰۰ متر ارتفاع، یکی از کشورهای کوهستانی جهان است و رشته‌کوه‌های البرز و زاگرس مهم‌ترین مناطق کوهستانی آن را تشکیل داده‌اند.^۱ بنابراین، حمایت از کوهستان‌های ایران از بایسته‌های حقوق کیفری در ایران است. در این میان، پرسشی را می‌توان پیش کشید و آن اینکه حقوق کیفری محیط‌زیستی ایران در پشتیبانی از کوهستان با چه چالش‌ها و کاستی‌هایی مواجه است. برای پاسخ بدین پرسش نخست باید دید که حقوق کیفری ایران تا چه حد کوهستان را به عنوان عنصری ارزشمند به رسمیت شناخته و رفتارهای مخرب بر ضد آن را جرم‌انگاری نموده است.

---

۱. برخی از مهم‌ترین کوه‌های ایران عبارتند از: دماوند، دنا، زرد کوه، تفتان، توجال، اشتران کوه، علم کوه، سبلان، سهند، تخت سلیمان و بی‌بی شهربانو.

۱. نمودهای بزهدیدگی کوهستان در حقوق کیفری ایران

اگرچه نظام حفاظت قانونی از اراضی ملی ابتدا جنبه مدنی و اداری داشت، با افزایش تعرضات و احساس خطر جوامع از این نظر و گسترش ایده «بدبینی اکولوژیکی»، توسل به ظرفیت‌های حقوق کیفری ضرورت یافت (سجودی و دیگران، ۱۳۹۷: ۴۷۳). با وجود این، فرآیندهای عدالت کیفری اغلب متناسب با ویژگی‌های بزه‌های محیط‌زیستی نیستند (Hall, 2016: 203). یکی از دلایل این امر را می‌توان مرتبط با بزهدیدگان بزه‌های محیط‌زیستی دانست. در واقع، بر مبنای رویکرد بزهدیده‌شناسی سبز، بزهدیدگان جرایم محیط‌زیستی را می‌توان در دو دسته بزهدیدگان انسانی و بزهدیدگان طبیعی یا غیرانسانی تقسیم‌بندی نمود. با این حال، در حقوق کیفری، علاوه بر اینکه بزهدیدگان انسانی سبز به عنوان بزهدیده بزه‌های محیط‌زیستی شناخته نمی‌شوند، بزهدیدگان غیرانسانی سبز نیز مورد توجه قرار نمی‌گیرند (White, a, 2018: 239). با واکاوی حقوق کیفری محیط‌زیستی ایران نمایان می‌شود که در آن همانند حقوق بین‌الملل محیط‌زیست، نگاهی ویژه به کوهستان نشده است.^۱ با وجود این، حقوق کیفری محیط‌زیستی ایران در قوانین مختلف و بر پایه شرایط گوناگون بزه‌هایی را پیش‌بینی کرده که می‌تواند بر ضد کوهستان باشند. از این رو، در مجموع می‌توان سه گونه بزه را بر ضد کوهستان شناسایی کرد که عبارت‌اند از تخریب کوهستان در مناطق حفاظت‌شده محیط‌زیستی، تخریب کوهستان‌های تاریخی-فرهنگی و تصرفات غیرمجاز در مناطق کوهستانی.

---

۱. در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست نیز هنوز کنوانسیون خاصی در مورد کوهستان به تصویب نرسیده است. با وجود این، یکی از مهم‌ترین مقرراتی که در این راستا به تصویب رسیده، بند ۴۲ برنامه اجرایی ژوهانسبورگ (سند اجلاس جهانی توسعه پایدار ۲۰۰۲) است که بر پایه آن، «زیست‌بوم‌های کوهستان حامی اشکال خاصی از حیات شامل منابع مهم آبخیزداری، تنوع بیولوژیکی و گونه‌های گیاهی و جانوری منحصر به فرد هستند. بسیاری از این زیست‌بوم‌ها به طور خاص در برابر اثرات نامطلوب تغییر آب و هوا شکننده و آسیب‌پذیر بوده و نیاز به حفاظت ویژه دارند».

۱-۱. تخریب کوهستان در مناطق حفاظت‌شده محیط‌زیستی

کوهستان‌ها از جمله مهم‌ترین زیستگاه‌های گونه‌های گیاهی، جانوری و انسان‌ها^۱ هستند. با وجود این، تخریب زیستگاه‌های طبیعی توسط انسان، بیشترین تهدید برای تنوع زیستی به شمار می‌آید، زیرا گونه‌ها (و ذخایر ژنی آنها) به شرایط مناسب حیاتی نیاز دارند (کلم و شین، ۲۰۱۳: ۱۳۸۶). از این رو، باید گفت که خسارات به تنوع زیستی ناشی از تغییرات جهانی به شدت بر خدمات اکوسیستم و رفاه انسان تأثیر می‌گذارند (Liambi et al, 2020: 8). حفاظت از تنوع زیستی بر اساس رویکردهای مختلفی است که مهم‌ترین آنها رویکرد حفاظت از گونه و رویکرد حفاظت از زیستگاه است. هدف رویکرد نخست حمایت از گونه یا گونه‌های معین است که در معرض انقراض قرار دارند و در نتیجه کمیاب محسوب می‌شوند. رویکرد دوم که جدیدتر است بر مراقبت از اکوسیستم‌ها یا زیستگاه‌ها متمرکز است (بیگ‌زاده و کمالی، ۱۳۹۰: ۲۴۹-۲۴۸). به همین جهت، امروزه در کنار حفاظت از گونه‌ها، حفاظت از زیستگاه‌ها نیز بایسته است، زیرا بدون حفاظت از زیستگاه، حفاظت از گونه‌ها شدنی نیست.

در پرتو این ضرورت، در چند دهه گذشته، مناطقی تحت عنوان «مناطق حفاظت‌شده یا حمایت‌شده» پدید آمده‌اند که در آنها گونه‌های جانوری و گیاهی تحت محافظت قرار می‌گیرند. با وجود این، امروزه میزان تخریب محیط‌زیست به نحوی گسترده بوده که ادوارد ویلسون^۲ در کتاب «نیمی از زمین: جنگ سیاره ما برای زنده ماندن»^۳ معتقد است که باید نیمی از کره زمین به مناطق تحت حفاظت تبدیل شوند تا بتوان از گستره تخریب و از بین بردن گونه‌های گیاهی و جانوری کاهید. به همین جهت و برای حفاظت از زیستگاه‌ها، سازمان حفاظت محیط‌زیست برای حفظ و نگهداری از تنوع اکوسیستم‌ها و ذخایر توارثی گیاهی و جانوری، نمونه‌هایی از بکرترین و غنی‌ترین مناطق طبیعی ایران را در چهار رده به

---

۱. برای نمونه، کوه‌های آفریقا دارای میلیون‌ها نفر از مردم هستند و انواع خدمات اکوسیستمی را ارائه می‌دهند (Gartner-Roer et al, 2019: 1).

2. Edward O Wilson.

3. Half Earth Our Planets Fight For Life.

عنوان الگو انتخاب کرده و در محدوده وظایف قانونی خود اداره می کند (مجنونیان، ۱۳۷۰: ۱۰۱). این وظیفه بر پایه ماده ۳ قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۳ بر عهده این سازمان قرار داده شده که بر مبنای آن، مناطق تحت حفاظت به چهار دسته پارک ملی^۱، آثار طبیعی ملی^۲، پناهگاه های حیات وحش^۳ و مناطق حفاظت شده^۴ تقسیم می شوند.

حقوق کیفری محیط زیستی ایران بر پایه اینکه کوهستان در کدام یک از مناطق چهارگانه محیط زیستی وجود داشته باشد، موضعی متفاوت را در پیش گرفته است. قانونگذار در قانون شکار و صید مصوب ۱۳۴۶ که تنها قانونی است که در آن به حمایت کیفری از زیستگاه ها در پرتو مناطق چهارگانه اقدام شده، پارک ملی و آثار طبیعی ملی را با یک نگاه و مناطق حفاظت شده و پناهگاه های حیات وحش را با نگاهی دیگر مورد حمایت قرار داده است. از این رو، تجاوز و تخریب در مناطق حفاظت شده و پناهگاه های حیات وحش بر پایه بند «د» ماده ۱۰ قانون شکار و صید سزاوار حبس از یک ماه تا شش ماه یا جزای نقدی از سه میلیون ریال تا پانزده میلیون ریال دانسته شده است. همچنین، تجاوز و تخریب در پارک های ملی و

---

۱. بر پایه ماده ۲ آیین نامه اجرایی قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست مصوب ۱۳۵۴: «به محدوده ای از منابع طبیعی کشور اعم از جنگل و مرتع و بیشه های طبیعی و اراضی جنگلی و دشت و و آب و کوهستان اطلاق می شود که نمایانگر نمونه های برجسته ای از مظاهر طبیعی ایران باشد و به منظور حفظ همیشگی وضع زندگی و طبیعی آن و همچنین ایجاد محیط مناسب برای تکثیر و پرورش جانوران وحشی و رشد رستنی ها در شرایط کاملاً طبیعی تحت حفاظت قرار می گیرد».

۲. بر پایه ماده ۳ آیین نامه فوق: «عبارتند از پدیده های نمونه و نادر گیاهی، حیوانی، اشکال یا مناظر کم نظیر و کیفیات ویژه طبیعی زمین یا درختان کهنسال یادگار تاریخی می باشند که به منظور داشتن محدوده متناسبی تحت حفاظت قرار می گیرد».

۳. بر پایه ماده ۴ آیین نامه فوق: «به محدوده ای از منابع طبیعی کشور اعم از جنگل و مرتع و بیشه های طبیعی و اراضی جنگلی و دشت و آب و کوهستان اطلاق می شود که دارای زیستگاه طبیعی نمونه و شرایط اقلیمی خاصی برای جانوران وحشی بوده و به منظور حفظ و یا احیاء این زیستگاه ها تحت حفاظت قرار می گیرد».

۴. بر پایه ماده ۵ آیین نامه فوق: «به محدوده ای از منابع طبیعی کشور اعم از جنگل و مرتع و دشت و آب و کوهستان اطلاق می شود که از لحاظ ضرورت حفظ و تکثیر نسل جانوران وحشی یا حفظ و یا احیاء رستنی ها و وضع طبیعی آن دارای اهمیت خاصی بوده و تحت حفاظت قرار می گیرد».

آثار طبیعی ملی، بر پایه بند «ج» ماده ۱۲ این قانون، سزاوار سه ماه تا سه سال حبس یا جزای نقدی از سی میلیون ریال تا پنجاه میلیون ریال دانسته شده است.^۱

در خصوص موضع قانونگذار سه نکته لازم به ذکر است. نخست آنکه در پرتو اطلاق مواد پیش گفته، تمامی کوهستان‌های داخل در مناطق چهارگانه محیط‌زیستی موضوع بزه‌های تخریب و تجاوز هستند، در حالی که در برخی کشورها چون ایتالیا، کوهستان‌های بالاتر از تراز ۱۶۰۰ متر مناطق حفاظت‌شده‌ای هستند که در آنها بهره‌برداری از سنگ، ساختمان‌سازی و احداث جاده ممنوع است (شیلتون و کیس، ۱۳۸۹: ۲۳۰). دوم آنکه برخی از کوهستان‌ها بر مبنای مصوبات متفاوت شورای عالی محیط‌زیست به عنوان اثر طبیعی ملی معرفی شده‌اند که عبارتند از: فسیلی مراغه (آذربایجان شرقی)، غار سهولان (آذربایجان غربی)، غار یخکان و قله سبلان (اردبیل)، غار رودافشان (تهران)، قلل بینالود (خراسان رضوی)، قله تفتان (سیستان و بلوچستان)، غار ماهی کور (لرستان)، قله دماوند و قله‌های علم کوه (مازندران)، غار چال نخجیر (مرکزی)، غار پروا و غار قوری قلعه (کرمانشاه). سوم، قانونگذار در پرتو رویکرد رفاه حیوانات،^۲ نه تنها به پشتیبانی از زیستگاه آنها بلکه به منبع شرب آنها که ممکن است در کوهستان وجود داشته باشد نیز توجه داشته است. از این رو، در بند «د» ماده ۱۱ قانون مزبور، «تخریب چشمه‌ها و آبشخور حیوانات در مناطق حفاظت‌شده و پناهگاه‌های حیات وحش» سزاوار حبس از ۹۱ روز تا ۶ ماه یا جزای نقدی از بیست و دو میلیون و پانصد هزار ریال تا چهل و پنج میلیون ریال دانسته شده است. اما در این خصوص، دو نقد بر عملکرد قانونگذار وارد است. نخست آنکه فقط بر مناطق حفاظت‌شده و پناهگاه‌های حیات وحش نظر داشته و توجهی به پارک‌های ملی و آثار طبیعی ملی نداشته است. هرچند این ایراد را می‌توان با اطلاق بزه «تخریب» در پارک‌های ملی و آثار طبیعی نادیده گرفت، که در این صورت ایراد دوم آن است که قانونگذار تخریب چشمه‌ها و آبشخورها را مشمول ماده ۱۱

۱. کیفرهای نقدی ذکر شده در سه ماده ۱۰، ۱۲ و ۱۳ پیش گفته بر مبنای مصوبه مورخ ۱۳۹۷/۲/۱۶ هیئت وزیران هستند، چنانکه در پرتو ماده ۲۸ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، کیفرهای نقدی مقرر در قانون شکار و صید اصلاح گردیده‌اند.

دانسته که کیفری سنگین‌تر نسبت به ماده ۱۱ که تخریب مناطق حفاظت‌شده و پناه‌گاه‌های حیات وحش را پیش‌بینی کرده است. در حالی که با نادیده گرفتن ایراد نخست، پیامد آن است که تخریب پارک‌های ملی و آثار طبیعی و چشمه‌ها و آبشخورهای موجود در آن، با یک پاسخ مشابه رویارو خواهد شد.

از دریچه حقوق تطبیقی نیز باید گفت که در قوانین بسیاری از کشورها رویکرد زیستگاه‌مدار مورد توجه قانونگذار قرار گرفته و از عرصه‌های کوهستانی در پرتو حمایت از زیستگاه‌های گونه‌های گیاهی و جانوری حمایت کیفری به عمل آمده است. برای نمونه کد جنایی جمهوری فدرال آلمان مصوب ۱۹۹۸ در ماده ۳۲۹ فصل ۲۹، که به جرایم علیه محیط‌زیست اختصاص یافته، رفتارهایی از جمله برداشت شن را که سبب «به خطر انداختن مناطق حفاظت‌شده» می‌شوند جرم‌انگاری کرده است.

۱-۲. تخریب کوهستان‌های تاریخی-فرهنگی

اموال و اماکن تاریخی-فرهنگی، به عنوان میراث بشریت، از جایگاه و ارزشمندی فراوانی برخوردار هستند، به نحوی که حقوق بین‌الملل بشردوستانه ارتکاب اعمالی چون هدف قراردادن بناها و اماکن تاریخی، تخریب و انهدام گسترده آنها و استفاده از محوطه‌های باستانی برای اهداف نظامی همچون پناهگاه و پایگاه‌های نظامی در جریان محاصره مسلحانه را جنایات جنگی علیه میراث فرهنگی محسوب کرده است (فروغی و غنی، ۱۳۹۴: ۳۳۸). از این رو، در حقوق بین‌الملل، کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان در سال

بزه دیدگی عرصه‌های کوهستانی؛ نموده‌ها و چالش‌ها | احمدی و صبوری پور ۲۰۹ |

۱۹۷۲ توسط یونسکو به تصویب رسید که بر پایه آن میراث فرهنگی^۲ و میراث طبیعی^۳ باید حمایت و حفاظت شوند.

در نظام حقوقی ایران نیز برای پاسداشت میراث فرهنگی، قانون راجع به حفظ آثار ملی مصوب ۱۳۰۹ به تصویب رسید که بر پایه ماده ۱ آن: «کلیه آثار صنعتی و ابنیه و اماکن را که تا اختتام دوره سلسله زندیه در مملکت ایران احداث شده، اعم از منقول و غیرمنقول، با رعایت ماده ۲ قانون می‌توان جزء آثار ملی ایران محسوب داشت و در تحت حفاظت و نظارت دولت می‌باشد». پس از آن، ماده واحده قانون ثبت آثار ملی مصوب ۱۳۵۲ بر دامنه آثار ملی افزود (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۲: ۲۳۴). علاوه بر این، در وضعیت کنونی، وظیفه مدیریتی و حفاظت از میراث فرهنگی بر عهده وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی نهاده شده و از نظر حقوق کیفری نیز قانونگذار به حمایت کیفری از این میراث اقدام نموده است.

بدین سان، با توجه به اینکه برخی از کوهستان‌های ایران چون طاق بستان کرمانشاه، تخت جمشید و نقش رستم و نقش رجب فارس، به جهت نقوشی تاریخی که در آنها وجود دارند، در زمره آثار تاریخی-فرهنگی محسوب می‌شوند، قانونگذار در فصل نهم کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) مصوب ۱۳۷۵ تحت عنوان «تخریب

---

۱. قانون الحاق کشور ایران بدین کنوانسیون مصوب ۱۳۵۳/۱۰/۸ است.

۲. ماده ۱ این کنوانسیون، میراث فرهنگی را به سه دسته تقسیم کرده است: «آثار: آثار معماری، مجسمه‌سازی یا نقاشی در بناها، عوامل و بناهایی که جنبه باستانی دارند، کتیبه‌ها، غارها و مجموع عواملی که از نظر تاریخی، هنری و علمی دارای ارزش جهانی استثنائی هستند. مجموعه‌ها: مجموعه بناهای مجزا یا مجتمع که از نظر معماری، منحصر به فرد بودن، یا بستگی به موقعیت آنها در یک منظره طبیعی، به لحاظ تاریخی، هنری و علمی دارای ارزش جهانی استثنائی هستند. محوطه‌ها: آثار انسان یا آثاری که تماماً به وسیله انسان و طبیعت ایجاد شده است و نیز مناطق شامل محوطه‌های باستانی که به لحاظ تاریخی، زیبایی‌شناسی، نژادشناسی یا مردم‌شناسی دارای ارزش جهانی استثنائی هستند».

۳. بر پایه ماده ۲ این کنوانسیون، میراث طبیعی عبارت است از: «آثار طبیعی متشکل از ترکیبات فیزیکی و زیست‌شناسی یا مجموعه‌ای از این نوع ترکیبات که از نظر زیبایی‌شناسی یا علمی حائز ارزش جهانی استثنائی هستند؛ ترکیبات ارضی و جغرافیایی طبیعی و مناطق کاملاً مشخص که زیستگاه حیوانات و منطقه رشد گیاهان مورد تهدید بوده، از نظر علمی و حفاظت حائز ارزش جهانی استثنائی هستند؛ محوطه طبیعی یا مناطق طبیعی که دقیقاً مشخص شده و به لحاظ علمی، حفاظت یا زیبایی طبیعی دارای ارزش جهانی استثنائی هستند».

اموال تاریخی، فرهنگی، رفتارهایی چون تخریب (ماده ۵۵۸)، زلزله یا لطمه (ماده ۵۶۰)، حفاری یا کاوش (ماده ۵۶۲) و تجاوز (ماده ۵۶۳) را جرم‌انگاری نموده است. با وجود این، ایرادی که بر عملکرد قانونگذار وارد است بی‌توجهی به میراث طبیعی است. در واقع، کنوانسیون حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی به هر دوی آنها توجه داشته و با توجه به تصویب این کنوانسیون در نظام حقوقی ایران، که با توجه به ماده ۹ قانون مدنی در زمره قوانین داخلی محسوب می‌شود، بایسته بود قانونگذار به میراث طبیعی نیز توجه می‌داشت. این میراث هر چند در پرتو جرایم بر ضد محیط زیست ظرفیت حمایت کیفری را دارند، به جهت ارزشمندی خاص آنها، بایسته بود قانونگذار نگاهی ویژه و افتراقی به آنها می‌داشت که در این خصوص غفلت ورزیده است.^۱

۱-۳. تصرفات غیرمجاز در مناطق کوهستانی

افزایش تصرف زمین‌های دولتی و عمومی در چند دهه اخیر یکی از معضلات اجتماعی کشور بوده (گروه پژوهش‌های حقوق عمومی، ۱۳۸۷: ۴۲) که به تخریب کوهستان‌ها نیز انجامیده است. این تصرف را گاه می‌توان به صورت قانونی و توسط دولت و گاه به صورت غیرقانونی و توسط افراد نظاره‌گر بود. دولت‌ها در پرتو رویکردهای توسعه‌گرا، خسارات فراوانی را بر کوهستان‌های واقع در منابع طبیعی وارد می‌آوردند. از این رو، در ایران می‌توان به کوه باباموسی بجنورد اشاره کرد که برای ساخت فرودگاه تخریب گشت. همچنین، می‌توان به ریزش تونل شماره ۴ جاده محور پاتاوه-دهدشت در استان کهگیلویه و بویراحمد

۱. برخی از مهم‌ترین میراث طبیعی کوهستانی ایران که در فهرست آثار ملی ایران به ثبت رسیده‌اند عبارت‌اند از: کوه دماوند (مازندران)، کوه ارنان (یزد)، غارهای آهکی سودکلا (مازندران)، آبشار گنجنامه (همدان)، غار علیصدر (همدان)، غار گاماسیاب (همدان)، غار خانه خدا (یزد)، غار بهار (یزد)، آبشار نوژیان (لرستان)، آبشار بیشه (لرستان)، غار قوری قلعه (کرمانشاه)، آبشار سرکانه (لرستان)، هفت چشمه (لرستان)، آبشار چکان (لرستان)، غار آویشو (گیلان)، آبشار سمیرم (اصفهان)، غار پراو (کرمانشاه)، کوه سهیل (کرمانشاه)، کوه آیدر (کردستان)، کوهستان الوند (همدان)، کوه شاهو (کرمانشاه)، کوهستان سیلان (اردبیل)، غار افتر (سمنان)، آبشار فدایمی (سمنان)، آبشار پیران (کرمانشاه)، آبشار کمر دوغ (کهگیلویه و بویراحمد)، ژئوپارک قشم (هرمزگان)، غار نمکی (هرمزگان)، آبشار شاهدشت (مازندران)، آبشار شارشار (خراسان شمالی)، تشکوه (خوزستان)، آبشارهای شیرآباد (گلستان)، آبشار تله‌گز (کرمان)، آبشار گزو و آبشار ارم (مازندران).

اشاره کرد. نمونه دیگر را می‌توان آزادراه خرم‌آباد-پل زال دانست که به جهت گذشتن از میان مناطق بکر لرستان، ۱۴ دهنه تونل دو قلو به طول ۲۵ کیلومتر در آن احداث شده است. فاز نخست آزادراه تهران-شمال نیز که با تونل‌های پرشمار از میان عرصه‌های کوهستانی متعدد می‌گذرد نمونه دیگری از این دسته از تخریب‌ها است. همچنین، امروزه دولت‌ها برای توسعه مناطق گردشگری شهری به کوهستان‌ها هجوم برده و با احداث مسیر و امکانات رفاهی آنها را تبدیل به پارک کوهستانی نموده‌اند، که از جمله آنها می‌توان به پارک کوهستانی دراک شیراز، پارک کوهستانی صفت اصفهان، پارک کوهسنگی مشهد، پارک کوهستانی گلابدره تهران و بام شهرهای مختلف اشاره کرد.^۱

علاوه بر این، اشخاص نیز به جهت منافع شخصی به تصرف کوهستان‌ها اقدام نموده‌اند که امروزه در عرف کشور تحت عنوان «کوه‌خواری» شناخته شده است. اگرچه در قوانین موضوعه تعریفی از زمین‌خواری ارائه نشده (میرمحمدصادقی و رجبعلی، ۱۳۹۶: ۵۵)، ماده ۶۹۰ کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی (تعزیرات و مجازات‌های بازدارنده) مصوب ۱۳۷۵، با رویکردی عام و پیش‌بینی رفتارهای متعدد، برای حمایت کیفی از منابع طبیعی و محیط‌زیست بیان می‌دارد: «هر کس به وسیله صحنه‌سازی از قبیل پی‌کنی، دیوارکشی، تغییر حد فاصل، امحای مرز، کرت‌بندی، نهرکشی، حفر چاه، غرس اشجار و زراعت و امثال آن به تهیه آثار تصرف در (...) کوهستان‌ها (...) به منظور تصرف یا ذی‌حق معرفی کردن خود یا دیگری، مبادرت نماید یا بدون اجازه سازمان حفاظت محیط‌زیست یا مراجع ذیصلاح دیگر مبادرت به عملیاتی نماید که موجب تخریب محیط‌زیست و منابع طبیعی گردد یا اقدام به هر گونه تجاوز و تصرف عدوانی (...) در موارد مذکور نماید به مجازات یک ماه تا یک سال حبس محکوم می‌شود».^۲ بدین‌سان، رفتارهایی چون تهیه آثار تصرف، تخریب

۱. یکی دیگر از تصرفاتی که دولت‌ها نسبت به عرصه‌های کوهستانی انجام می‌دهند در پرتو مفهوم حقوقی وقف شکل می‌گیرد، که نمونه بارز آن را می‌توان قضیه وقف یک پلاک ثبتی در کوه دماوند دانست.

۲. علاوه بر این، در اصل ۴۵ قانون اساسی نیز به کوه‌ها به عنوان یکی از مصادیق انفال اشاره شده است. به موجب این اصل: «انفال و ثروت‌های عمومی از قبیل زمین‌های موات یا رهاشده، معادن، دریاها، دریاچه، رودخانه‌ها و سایر آب‌های عمومی، کوه‌ها، دره‌ها، جنگل‌ها، نزارها، بیشه‌های طبیعی، مراتعی که حریم نیست، ارث بدون وارث، و اموال

محیط زیست و منابع طبیعی، تجاوز و تصرف عدوانی جرم انگاری شده‌اند. اما به راستی نمی‌توان تصرف را بزهی حقیقی بر ضد کوهستان دانست، زیرا سرشت آن را دگرگون نمی‌کند، مگر آنکه برخی از رفتارهای متصرف سبب تخریب و نابودی کوهستان شوند.

۲. چالش‌های حقوق کیفری ایران در شناسایی بزهدیدگی کوهستان

امروزه کوهستان‌ها با مخاطرات جدی روبه‌رو هستند که در گستره حقوق کیفری جای نگرفته و به آنها توجهی نشده است. از این نمونه می‌توان به گردشگری غیرمسئولانه اشاره کرد که آسیب‌های فراوانی را بر محیط زیست و کوهستان‌ها بر جای می‌گذارد.^۱ از سوی دیگر، بسیاری از مردم ساکن مناطق کوهستانی، در کشورهای با درآمد متوسط، در برابر عدم امنیت غذایی آسیب‌پذیر هستند و این در حالی است که در مناطق کوهستانی دسترسی به غذاهای متنوع توسط عوامل اقلیمی محدودکننده تولید کشاورزی به چالش کشیده می‌شود (Bernet et al, 2018: 278).^۲ از این رو، تخریب مناطق کوهستانی خسارات فراوانی را بر مردم بومی وارد می‌نماید که بایستگی حمایت کیفری از زیستگاه آنها را پیش می‌کشد. با وجود این، حقوق کیفری ایران در حمایت از کوهستان با چالش‌های چندگانه‌ای همراه است که مهم‌ترین آنها عبارتند از: ابهام در مفهوم کوهستان، یکسان‌نگاری گستره بزه، نبود ارزش‌گذاری ذاتی، نبود مسئولیت کیفری در حوزه فعالیت‌های معدنی، بی‌توجهی به ژئوپارک‌ها و بی‌توجهی به اجزای خاص کوهستان. هر یک از این چالش‌ها در بندی جداگانه بیان خواهند گردید.

مجهول‌المالک و اموال عمومی که از غاصبین مسترد می‌شود در اختیار حکومت اسلامی است تا بر طبق مصالح عامه نسبت به آنها عمل نماید. تفصیل و ترتیب استفاده از هر یک را قانون معین می‌کند.

۱. برای نمونه، می‌توان به کوه رنگین‌کمان (Vinicunca) واقع در جنوب شرقی پرو اشاره کرد که در اثر گردشگری خساراتی به آن وارد شده است.

۲. از همین رو، دهه اقدام سازمان ملل متحد برای تغذیه (۲۰۱۶ تا ۲۰۲۵) و برنامه ۲۰۳۰ توسعه پایدار از همه کشورها و ذی‌نفعان می‌خواهند تا برای پیشگیری از انواع سوء تغذیه همکاری نمایند (Grocke and McKay, 2018: 288).

۱-۲. ابهام در مفهوم کوهستان

یکی از چالش‌های حمایت‌کیفری از کوهستان چالش چستی آن است. در واقع، از بایسته‌های حقوق‌کیفری در هر نظام حقوقی، شفافیت موضوع بزه است تا تابعان و مجریان حقوق‌کیفری در سردرگمی قرار نگیرند. از این رو، بایسته است که وقتی سخن از حمایت‌کیفری از کوهستان می‌شود، مفهوم و گستره آن مشخص شود. در نظام حقوقی و حتی محیط‌زیستی ایران تعریف مشخصی از کوه و کوهستان وجود ندارد. در فرهنگ فارسی عمید آمده است: «کوه به معنای برآمدگی بزرگ در زمین که از خاک و سنگ فراوان تشکیل یافته و نسبت به زمین‌های اطرافش بسیار بلند باشد، کوهپایه، زمین پایین کوه و دامن کوه می‌باشد؛ کوهسار جایی است که کوه بسیار باشد؛ و کوهستان زمینی است که در آن کوه بسیار باشد و آن را کوهسار، کهستان و قهستان نیز گویند» (عمید، ۱۳۸۹: ۸۶۰). از این رو، تفاوت کوه و کوهستان به تعداد آنها بر می‌گردد که در این پژوهش هر دو مورد مدنظر بوده است. اما پرسش آن است که در تعریف کوه باید ماهیت آن را در نظر گرفت یا ارتفاع آن را. اگر ماهیت را سنجه قرار دهیم، باید میان کوه و تپه جدایی انداخت، زیرا جنس اولی از سنگ و جنس دومی از خاک است. همچنین، اگر ارتفاع آن را معیار قرار دهیم و ارتفاعی را برای تعریف کوه در نظر گیریم، دیگر موارد پایین‌تر از آن ارتفاع را نباید در تعریف کوه آورد. به همین جهت در پیش‌نویس آیین‌نامه کارگروه ملی مدیریت پایدار کوهستان که توسط سازمان حفاظت محیط‌زیست تدوین گردیده^۱ در تعریف کوهستان آمده است: «بیرون‌زدگی توده بزرگی از سطح زمین نسبت به اراضی پیرامونی را کوه می‌نامند. شیب و ارتفاع، مهم‌ترین ویژگی و مشخصه کوهستان هستند. در فلات ایران بیرون‌زدگی بیش از ۵۰۰ متر را کوه می‌نامند». با وجود این، معیار قرار دادن ۵۰۰ متر نیز خود با چالش مواجه است، زیرا کوه‌هایی با ارتفاع کمتر از این مقدار در کشور وجود دارند که در عرف مردم «کوه» خوانده می‌شوند. همچنین، برخی قوانین کشورها به تعریف منطقه کوهستانی اقدام

---

۱. این آیین‌نامه هنوز در مرحله پیش‌نویس است و تصویب نگردیده، به همین جهت تعاریف و مقررات آن غیرقابل استناد هستند و فقط به جهت کمک به تعریف مفهومی کوهستان به آن اشاره شده است.

نموده‌اند، مانند قانون توسعه نواحی کوهستانی جمهوری بلغارستان مصوب ۱۹۹۳ که آن را سرزمینی متشکل از یک یا چند شهر مجاور دانسته که بیش از ۷۰٪ این منطقه بالاتر از ۶۰۰ متر ارتفاع داشته باشد یا دارای اختلافی بیش از ۴۰۰ متر میان مرتفع‌ترین و پست‌ترین قله‌های خود باشد.

۲-۲. یکسان‌نگاری گستره بزه

یکی از چالش‌های مهم حمایت از کوهستان در سیاست کیفری ایران یکسان‌نگاری گستره رفتار بزهکارانه است. توضیح آنکه پیش‌تر گفته شد که سیاست کیفری ایران در دو قانون شکار و صید و تعزیرات (کتاب پنجم قانون مجازات اسلامی) به حمایت کیفری از کوهستان به طور عام پرداخته است، اما در این خصوص به گستره و وسعت تخریب توجهی نداشته و از این رو پیامد چنین سیاستی آن است که از بین بردن یک کوه عظیم با توسل به وسایلی چون مواد منفجره یا تخریب گستره وسیعی از آن مشمول همان پاسخی خواهد شد که برای از بین بردن قسمتی کوچک و اندک از یک کوهستان پیش‌بینی شده است. پرسشی که در اینجا پیش می‌آید آن است که آیا تخته‌سنگ‌های جدای از کوهستان را باید جز کوهستان به شمار آورد یا خیر. به نظر می‌رسد از منظر طبیعت‌گرایی پاسخ مثبت باشد و از منظر عرفی باید آنها را جز کوهستان دانست، هرچند که از منظر سیاست کیفری ایران تفاوتی میان این دو نیست، زیرا جزئی از محیط‌زیست هستند که تخریب آنها بزه محسوب می‌شود و با یک پاسخ کیفری مواجه خواهند شد.

۲-۳. نبود ارزش‌گذاری ذاتی

یکی دیگر از چالش‌های سیاست کیفری ایران در حوزه حمایت از کوهستان نبود ارزش‌گذاری ذاتی برای کوهستان است. در واقع، در فلسفه حقوق کیفری محیط‌زیست می‌توان این پرسش را مطرح کرد که طبیعت چون برای انسان مفید است باید حمایت شود یا به جهت ارزشی ذاتی که دارد. این پرسش را می‌توان حتی به اجزای طبیعت و محیط‌زیست نیز گسترش داد و پرسید که آیا گونه‌های جزئی طبیعی چون کوهستان، به جهت

سودمندی‌ای که برای گونه‌های طبیعی دیگر چون جانوران دارند باید شایسته حمایت باشند یا خیر. برای پاسخ بدین پرسش در جرم‌شناسی سبز دو رویکرد اساسی در برابر هم به وجود آمده‌اند که عبارتند از رویکرد انسان‌محور^۱ و رویکرد غیرانسان‌محور، که خود از دو رویکرد زیست‌محور^۲ و بوم‌محور^۳ بنیاد می‌گیرد (گرچی فرد، ۱۳۹۵: ۴۹). بر مبنای رویکرد انسان‌محور، انسان بر دیگران برتری داشته و رفاه انسان به ماندگاری طولانی‌مدت دیگر موجودات وابسته است (Brisman and South, 2018: 4) و از این رو چون طبیعت برای انسان سودمند است، ارزش حمایت را دارد. در مقابل، رویکردهای زیست‌محور و بوم‌محور، با وجود جدایی‌ای که میان آنها است، بر این نکته تأکید دارند که طبیعت دارای ارزش ذاتی است (White, b, 2018: 342).

در سیاست کیفری ایران هرچند به طور روشن به حمایت کیفری از کوهستان اقدام نشده، اگر به طور عام از وجود چنین حمایتی نیز سخن به میان آید، به جهت سودمندی کوه برای دیگران است که نمونه بارز آن در قانون شکار و صید آمده است. در واقع، در این قانون تخریب در مناطق چهارگانه محیط‌زیست از آن رو جرم‌انگاری شده که زیستگاه گونه‌های جانوری به خطر می‌افتد. به همین سبب باید گفت در سیاست کیفری ایران هنوز رویکرد بوم‌محور بنیاد نگرفته و عناصر طبیعی به جهت سودمندی‌ای که برای دیگران دارند ارزشمند شناخته می‌شوند. این نقد از منظر بزه‌دیده‌شناسی سبز بر سیاست کیفری ایران وارد است که چرا گونه‌های طبیعی به خاطر ارزشمندی سرشتی خود حمایت نمی‌شوند. به همین جهت، یکی از بایسته‌های حمایت کیفری از محیط‌زیست، قوام و پایداری این نگاه است که گونه‌های طبیعی به جهت سرشت خود دارای ارزش هستند، هرچند تردیدی نیست که اجزای زیست‌بوم برای هم‌دیگر دارای سودمندی هستند و از اساس به جهت همین سودمندی و هم‌زیستی است که مفهوم زیست‌بوم یا اکوسیستم بنیاد گرفته است.

-
1. Anthropocentrism.
  2. Biocentrism.
  3. Ecocentrism.

۴-۲. نبود مسئولیت کیفری در حوزه فعالیت‌های معدنی

امروزه با اینکه توسعه بخش‌های مختلف صنعتی و معدنی^۱ مستلزم توجه به الزامات توسعه پایدار است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۷، الف، ۱)، یکی از آسیب‌های مهمی که بر کوهستان‌ها وارد می‌شود ناشی از فعالیت معدنی^۲ است. به دلیل آثار محیط‌زیستی و اجتماعی گسترده فعالیت‌های معدنی، توسعه معادن باید بر مبنای ارکان توسعه پایدار صورت گیرد تا ضمن بهره‌برداری از مواد معدنی^۳ ارزشمند و توسعه اقتصادی، از وارد شدن آسیب به آب، هوا، خاک، گیاهان، حیات وحش و زندگی اجتماعی جوامع محلی جلوگیری شود؛ اما با وجود این در کشور ایران گاه معدن‌کاوی خسارات فراوانی را بر جای می‌گذارد

۱. بر پایه ماده ۲ قانون معادن کشور مصوب ۱۳۷۷: «در اجرای اصول چهل و چهارم و چهل و پنجم قانون اساسی مسئولیت اعمال حاکمیت دولت بر معادن کشور و حفظ ذخایر معدنی و نیز صدور اجازه انجام فعالیت‌های معدنی مقرر در این قانون و نظارت بر امور مزبور و فراهم آوردن موجبات توسعه فعالیت‌های معدنی، دستیابی به ارزش افزوده مواد خام معدنی، توسعه صادرات مواد معدنی با ارزش افزوده، ایجاد اشتغال در این بخش و نیز افزایش سهم بخش معدن در توسعه اقتصادی و اجتماعی کشور به عهده وزارت معادن و فلزات می‌باشد. اعمال حاکمیت مذکور در این ماده می‌تواند مانع اعمال مالکیت اشخاص حقیقی و حقوقی در محدوده مقررات باشد.»

۲. بر پایه بند «ت» ماده ۱ قانون معادن کشور مصوب ۱۳۷۷: «معدن، ذخیره معدنی است که بهره‌برداری از آن مقرون به صرفه باشد. ذخیره معدنی بر پایه بند «پ» این ماده: «تمرکز و یا انباشت طبیعی یک یا چند ماده معدنی در زیر یا روی زمین و یا محلول در آب می‌باشد. همچنین بر پایه بند «الف» این ماده: «ماده معدنی (کانی)، هر ماده یا ترکیب طبیعی که به صورت جامد یا گاز یا مایع و یا محلول در آب در اثر تحولات زمین‌شناسی به وجود آمده است.»

۳. بر پایه ماده ۳ قانون معادن کشور: «مواد معدنی به شرح زیر طبقه‌بندی می‌شوند: الف: مواد معدنی طبقه یک عبارت هستند از: سنگ آهک، سنگ گچ، شن و ماسه معمولی، خاک رس معمولی، صدف دریایی، پوکه معدنی، نمک آبی و سنگی، مارن، سنگ لاشه ساختمانی و نظایر آنها. ب: مواد معدنی طبقه دو عبارت هستند از: ۱. آهن، طلا، کرم، قلع، جیوه، سرب، روی، مس، تیتان، آنتیموان، مولیبدن، کبالت تنگستن، کادمیوم و سایر فلزات. ۲. نیترات‌ها، فسفات‌ها، برات‌ها، نمک‌های قلیایی، سولفات‌ها، کربنات‌ها، کلورورها (به استثنای مواد یادشده در طبقه یک) و نظایر آنها. ۳. میکا، گرافیت، تالک، کائولن، نسوزها، فلدسپات، سنگ و ماسه سیلیسی، پرلیت دیاتومیت، زئولیت، بوکسیت، خاک سرخ، خاک زرد، خاک‌های صنعتی و نظایر آنها. ۴. سنگ‌های قیمتی و نیمه‌قیمتی مانند الماس، زمرد، یاقوت، یشم، فیروزه، انواع عقیق، و امثال آنها. ۵. انواع سنگ‌های تزئینی و نما. ۶. انواع زغال سنگ‌ها و شیل‌های غیرنفتی. ۷. مواد معدنی قابل استحصال از آب‌ها و نیز گازهای معدنی به استثنای گازهای هیدروکربوری. ج: مواد معدنی طبقه سه عبارت هستند از: کلیه هیدروکربورها به استثنای زغال سنگ مانند: نفت خام، گاز طبیعی، قیر، پلمه سنگ‌های نفتی، سنگ آسفالت طبیعی و ماسه‌های آغشته به نفت و امثال آنها. قیر، پلمه سنگ‌های نفتی و سنگ آسفالت طبیعی در صورتی که مورد عمل وزارت نفت، شرکت‌ها و واحدهای تابعه و وابسته به آن وزارت نباشد جزو معادن طبقه دو محسوب می‌شود. د: مواد معدنی طبقه چهار عبارت هستند از: کلیه مواد پرتوزا اعم از اولیه و ثانویه.»

که به عنوان نمونه می‌توان از معدن بوکسیت تاش سمنان نام برد که چالش‌هایی چون از بین رفتن ذخایر آب منطقه، آلودگی آب‌های سطحی و زیرزمینی، در خطر قرار گرفتن حیات وحش، فرسایش خاک، ایجاد سیلاب به دلیل دپوی نامناسب باطله‌ها،^۱ مستعد شدن منطقه به ایجاد گرد و غبار و ریزگرد و از بین رفتن مراتع و پوشش گیاهی را به همراه داشته است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۷، ب، ۱).

در خصوص رعایت مجوزهای محیط‌زیستی برای اکتشاف معادن، بند ۳ بخش «الف» ماده ۳ قانون حفاظت و بهسازی محیط‌زیست مصوب ۱۳۵۳ مقرر می‌دارد: «کسب موافقت وزیر صنایع و معادن در مورد مناطقی که طرح‌های اکتشاف و بهره‌برداری از مواد معدنی طبق قوانین مربوط اجراء می‌گردد. صدور هر گونه پروانه اکتشاف و بهره‌برداری از مواد معدنی برای مناطقی که تحت عنوان پارک ملی، آثار طبیعی ملی، پناهگاه حیات وحش و منطقه حفاظت‌شده تعیین گردیده‌اند موکول به موافقت شورای عالی محیط‌زیست می‌باشد». علاوه بر این، تبصره ماده ۳ قانون هوای پاک مصوب ۱۳۹۶ نیز بیان می‌دارد: «هر گونه عملیات معدنی مطابق قانون معادن مصوب ۱۳۷۷ منوط به رعایت ضوابط زیست‌محیطی می‌باشد».

در این راستا، در قوانین ایران یک نوع از جرم‌انگاری و یک نوع از جبران خسارت در حوزه معادن پیش‌بینی شده است. در حوزه جرم‌انگاری، ماده ۱۹ قانون معادن مقرر می‌دارد: «هر کس بدون اخذ پروانه اکتشاف یا بهره‌برداری و یا اجازه برداشت اقدام به حفاری‌های اکتشافی، استخراج، برداشت و بهره‌برداری مواد معدنی نماید، متصرف در اموال عمومی و دولتی محسوب می‌شود و با او برابر قوانین و مقررات رفتار خواهد شد. در این موارد مأموران انتظامی موظفند حسب درخواست وزارت معادن و فلزات بلافاصله از این گونه عملیات جلوگیری و متهم یا متهمان را برای صدور حکم به مراجع قضایی معرفی نمایند. وزارت معادن و فلزات مکلف است ضمن انجام اقدامات لازم، به موقع درخواست ضرر و زیان ناشی از جرم را به مرجع قضایی مربوط تسلیم نماید». همچنین، در حوزه جبران خسارت، بند ۵

---

۱. بر پایه بند «ش» ماده ۱ قانون معادن کشور مصوب ۱۳۷۷: «مواد باطله عبارت است از موادی که در نتیجه استخراج یا کانه‌آرایی از کانه جدا می‌گردد».

بخش «الف» ماده ۴۳ قانون برنامه ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران (۱۴۰۰-۱۳۹۶) بیان می‌دارد: «در مواردی که به دلیل بهره‌برداری از معادن و فعالیت‌های صنایع معدنی، خسارت‌هایی به اهالی ساکن در منطقه و بخش کشاورزی آنها برسد، علاوه بر عوارض آلاینده‌گی، با تصویب شورای معادن استان تا یک درصد (۱٪) فروش آنها، پس از واریز به خزانه معین استان نزد خزانه‌داری کل کشور به جبران خسارت‌های مذکور و در صورت وارد شدن آسیب‌های عمومی، به فعالیت‌های بهداشتی، درمانی و عمرانی مورد نیاز منطقه درگیر اختصاص می‌یابد. تبصره: شورای معادن استان موظف است اصلاح فناوری آلاینده و به‌روزآوری آنها را پیگیری کند». با وجود این، در حقوق کیفری ایران هنوز سیاستی جامع و سنجیده در خصوص حمایت کیفری از کوهستان در برابر رفتارهای آسیب‌زای ناشی از معدن‌کاوی اتخاذ نشده است، زیرا ممکن است در پرتو مجوزهای دریافتی خسارات سنگینی بر کوهستان‌ها وارد شوند، که قانونگذار در این خصوص توجهی به مسئولیت کیفری اشخاص عمومی یا خصوصی که در اثر اشتباه یا به عمد چنین خساراتی را وارد آورده‌اند نداشته است.

۵-۲. بی‌توجهی به ژئوپارک‌ها

در خود کوهستان‌ها، برخی از نمونه‌های نادر و شگفت‌انگیز وجود دارند که به ژئوپارک معروف هستند. از آنجا که تعداد زیادی از ژئوسایت‌های^۱ میراث زمین در مناطقی قرار دارند که پدیده شهرنشینی و فعالیت بشری سیمای آنها را دگرگون کرده، برای حفظ پاره‌ای از آنها نوعی ساختار حفاظتی مدیریتی توسط یونسکو در سال ۱۹۹۹ پیشنهاد شد که به آن ژئوپارک می‌گویند که مخفف «پارک زمین‌شناسی» است و به سرزمین‌هایی اطلاق می‌شود که پدیده‌های زمین‌شناسی بی‌همتا و تاریخیچه تکامل زمین‌شناسی مشخصی دارند. به عبارت دیگر، ژئوپارک محدوده‌ای است که از نظر علمی (طبیعی، باستان‌شناسی و فرهنگی) جایگاه

۱. ژئوسایت‌ها به عنوان قسمت‌هایی از زمین خاکی تعریف می‌شوند که دارای اهمیت ویژه‌ای برای تفسیر تاریخ زمین هستند، موضوعات زمین‌شناسی و ژئومورفیک دارند و به خاطر درک یا بهره‌برداری انسانی یک ارزش علمی، تاریخی-فرهنگی، روحانی و یا اقتصادی-اجتماعی را نمایش می‌دهند (زنگنه‌اسدی و دیگران، ۱۳۹۵: ۴۴).

مهمی دارد و از لحاظ آموزش تاریخی و منابع فرهنگی نیز برجسته است (حسین‌زاده، ۱۳۸۶: ۲۴).

در ایران چندین ژئوپارک وجود دارند که ژئوپارک قشم، جلفا و جلفا-ارسباران از نمونه‌های آن است. نکته قابل ذکر در این خصوص آن است که ژئوپارک سطح وسیعی از زمین است که دارای پدیده‌های مختلف زمین‌شناسی و کوهستانی است و از این رو تنها به کوه‌ها خلاصه نمی‌شود؛ به همین جهت با توجه به اینکه کوه‌ها نیز جزئی از آن به حساب می‌آیند، در این قسمت بیان شد. بدین سان، با توجه به فواید ارزشمند اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ژئوپارک‌ها، نیاز است که قانونگذار نگاهی ویژه و افتراقی به آنها داشته باشد.

۶-۲. بی‌توجهی به اجزای خاص کوهستان

کوهستان علاوه بر اینکه به عنوان یک پیکره واحد و گسترده دارای ارزشمندی خاصی است، در ذات خود نیز گونه‌های خاصی از پدیده‌های طبیعی را به همراه دارد که نیازمند حمایت ویژه هستند. از جمله نمونه‌های بارز این اجزاء می‌توان به کانی‌ها اشاره کرد. از نظر زمین‌شناسی کانی یک ماده طبیعی، غیرآلی و جامد با ترکیب مشخص و دارای ساختار بلورین است. یک کانی باید تمامی این شرایط را داشته باشد و در صورت حذف هر کدام، به آن ماده دیگر کانی گفته نمی‌شود (توکلی صبوری، ۱۳۹۴: ۸۸). از دیگر گونه‌های ویژه مناطق کوهستانی می‌توان به مخروط‌های آتشفشانی اشاره کرد که ساده‌ترین و مشهورترین پدیده‌های آتشفشانی هستند^۱ (Wood, 1980: 388). با وجود این، حقوق کیفری ایران در مورد این پدیده‌های زمین‌شناختی خاص حمایت ویژه‌ای را به عمل نیاورده است.

---

۱. اغلب آتشفشان‌های ایران را تنها پنج کوه آتشفشانی دماوند، سهند، سیلان، تفتان و بزمان می‌شناسند، اما وقتی به نقشه پراکندگی سنگ‌های آذرین بیرونی ایران نگاهی می‌اندازیم، متوجه می‌شویم که این سنگ‌ها محدود به این پنج کوه نیستند، زیرا تحولاتی که در پوسته زمینی زمین به وجود می‌آید، باعث تشکیل سنگ‌های آذرین می‌شود. در ایران قدیمی‌ترین سنگ‌های آتشفشانی مربوط به اوایل دوران دوم زمین‌شناسی هستند. با دانستن این نکته متوجه می‌شویم که در ایران جز پنج کوه آتشفشان اشاره‌شده، تعداد زیادی آتشفشان وجود دارند که از نمونه‌های آن می‌توان به آتشفشان‌های راین و آج و آتشفشان‌های جنوب بیرجند اشاره کرد (توکلی صبوری، ۱۳۹۴: ۳۳۵-۳۲۲).

یکی دیگر از اجزای ویژه کوهستان غارها^۱ هستند. اهمیت غارها از منظر تنوع زیستی از آن رو است که بسیاری از گونه‌های جانوری، گیاهی، قارچ‌ها و باکتری‌ها در غارها زندگی می‌کنند و به همین جهت غارها زیستگاه‌هایی مهم شناخته می‌شوند. به همین جهت، آیین‌نامه مدیریت، حفاظت و بهره‌برداری از غارهای کشور مصوب ۱۳۸۹ به طور ویژه از این پدیده‌های زمین‌شناختی حمایت کرده است. بر اساس بند «پ» ماده ۱ آیین‌نامه، غار عبارت است از: «حفره‌ای واقع در سیمای طبیعی زمین که در اثر عوامل طبیعی یا به طور مصنوعی و دست‌کند ایجاد شده باشد». این آیین‌نامه همچنین مناطق «کارستی» را نیز شایسته حمایت دانسته که بر پایه بند «ت» ماده ۱ آن عبارت است از: «مناطق با سنگ‌های آهکی که در اثر وجود درز و شکاف، شدیداً تحت تأثیر انحلال آب باران و هوازدگی قرار گرفته و جهت تشکیل غار مستعد می‌باشند». با توجه به اینکه غارهای شایسته حمایت در چه مکانی باشند وظیفه حفاظت از آنها متفاوت است، به نحوی که وظیفه حفاظت از غارهای موجود در مناطق چهارگانه محیط‌زیست (پارک ملی، آثار طبیعی ملی، پناهگاه حیات وحش و مناطق حفاظت‌شده) و میراث طبیعی جهانی بر عهده سازمان حفاظت محیط‌زیست (ماده ۹ آیین‌نامه) بوده و وظیفه حفاظت از غارهای خارج از این محدوده‌ها بر عهده وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی (ماده ۱۰ آیین‌نامه) است. با وجود این، اگرچه ماده ۱۳ این آیین‌نامه اقداماتی چون آسیب رساندن، کندن و خارج نمودن ساختارهای زمین‌ساختی داخل غار و هر گونه تغییر در سیمای طبیعی غارها و حریم آنها، تغییر فون و فلور داخل غارها، بر هم زدن شرایط زیست موجودات زنده درون غار، استفاده از سوخت‌های فسیلی و افروختن آتش به هر منظور در درون غار، تخلیه مستقیم و غیرمستقیم هر نوع فاضلاب انسانی و صنعتی و نیز دفن هر گونه پسماند در غارها و حریم آنها و تخلیه مستقیم آب موجود در غارها را ممنوع ساخته، حقوق کیفری ایران به طور ویژه از غارها حمایت کیفری به عمل

۱. مهم‌ترین غارهای ایران عبارتند از: غار کتله خور (استان زنجان)، غار یخی چما (استان چهارمحال و بختیاری)، غار علیصدر (استان همدان)، غار ایوب (استان کرمان)، غار رودافشان (استان تهران)، غار سهولان (استان آذربایجان غربی)، غار کرفتو (استان کردستان)، غار قوری قلعه (استان کرمانشاه)، غار خفاش (استان ایلام) و غار شاپور (استان فارس).

نیاورده و فقط تخریب برخی غارها به اعتبار بودن در مناطق محیط‌زیستی و یا ویژگی تاریخی داشتن با پاسخ کیفری مواجه می‌شود.

نمونه دیگر مناطق ویژه کوهستانی را می‌توان جنگل‌های کوهستانی دانست. در واقع کوهستان بستری مناسب برای رشد جنگل‌های طبیعی است که نمونه بارز آن را می‌توان جنگل‌های زاگرس و همچنین جنگل‌های مناطق شمالی کشور، از جمله جنگل جواهرده رامسر دانست. از این رو، جنگل‌های کوهستانی نه تنها منبع تغذیه ساکنان مناطق کوهستانی هستند، بلکه خدمات آب و هوایی و هیدرولوژیکی را برای رفاه بشر به همراه دارند (Gratzer and Keeton, 2017: 246). به همین جهت، اگرچه از بین بردن جنگل‌ها مطابق قانون حفاظت و بهره‌برداری از جنگل‌ها و مراتع مصوب ۱۳۴۶ رفتاری مجرمانه است، در این خصوص روی صحبت بر حمایت ویژه از بستر این جنگل‌ها است، که همانا مناطق کوهستانی هستند. در واقع، اگرچه جنگل و کوهستان هر کدام چستی جداگانه دارند، وقتی در پیکره واحدی قرار می‌گیرند ارزش دوچندانی دارند، زیرا نه تنها چشم‌انداز طبیعی بی‌نظیری ایجاد می‌نمایند، بلکه مکانی امن را برای زندگی گونه‌های گیاهی و جانوری به جهت عدم حضور انسان در این مناطق به وجود می‌آورند. به همین جهت، جنگل‌های کوهستانی به جهت کارکردهای زیادی که دارند شایسته حمایت کیفری ویژه هستند. از همین رو، در حقوق فرانسه در مجموعه قوانین جنگل، ممکن است اجازه قطع درختان جنگل‌های کوهستانی به دلیل مقاصد حفاظتی مورد موافقت قرار نگیرد، برای نمونه وقتی که حفاظت از درخت‌زارها یا رشته‌کوه‌ها که مکمل یکدیگرند برای حفظ زمین در کوهستان‌ها یا دامنه‌ها ضروری باشد. همچنین، در بخش مستعمراتی ریونیون، قطع درختان بیشه‌ها و جنگل‌ها ممنوع است، مگر جایی که اسقاط حق خاصی داده شود (کاستین، ۱۳۸۸: ۷۱).

۲-۷. ضعف پاسخ‌ها

یکی دیگر از چالش‌های حقوق کیفری ایران در حمایت شایسته از عرصه‌های کوهستانی در برابر رفتارهای آسیب‌زا ضعف پاسخ‌ها است که می‌توان آن را در خصوص پاسخ‌های کیفری و غیر کیفری نظاره‌گر بود. در خصوص پاسخ‌های کیفری باید بیان داشت که قانونگذار دو

موضع متفاوت را در پیش گرفته است. نخست از دریچهٔ حمایت از محیط‌زیست، پاسخ‌های کیفری سبکی را برای بزه‌های مزبور پیش‌بینی کرده چنانکه برای تخریب عرصه‌های کوهستانی در مناطق حفاظت‌شده و پناهگاه‌های حیات‌وحش یک تا شش ماه حبس و برای تصرّفات غیرمجاز در مناطق کوهستانی یک ماه تا یک سال حبس را در نظر گرفته است. اما قانونگذار از دریچهٔ حمایت از آثار تاریخی، رویکرد سخت‌گیرانه‌تری داشته به نحوی که کیفر حبس پیش‌بینی‌شده برای رفتارهای آسیب‌زا حتی تا ۱۰ سال نیز قابل صدور است. با وجود این، کلیت نظام پاسخ‌دهی کیفری به بزهکاری بر ضد کوهستان چندان سنجیده نیست، چراکه علاوه بر کم بودن میزان کیفرها از دریچهٔ حمایت محیط‌زیستی، این پاسخ‌ها مشمول نهادهای ارفاقی قانون مجازات اسلامی مصوّب ۱۳۹۲ با اصلاحات و الحاقات بعدی خواهند شد. از سوی دیگر، در پرتو پاسخ‌های غیرکیفری نیز باید بیان داشت که قانونگذار موضع مطلوبی در خصوص جبران خسارات محیط‌زیستی نظیر اعادهٔ وضع به حالت سابق و پرداخت ضرر و زیان ندارد.

نتیجه

حمایت حقوقی از کوهستان‌ها بسیار مهم و ضروری است و به همین جهت در عرصهٔ بین‌المللی اسنادی در راستای حفاظت از آنها به تصویب رسیده و سازمان‌هایی در جهت انجام این وظیفهٔ مهم تشکیل گردیده‌اند؛ در قارهٔ اروپا نیز کنوانسیون‌هایی چون آلپ و کارپاتین در این زمینه به تصویب رسیده‌اند. با وجود این، هنوز در عرصهٔ بین‌المللی هیچ معاهدهٔ الزام‌آور جهانی که به طور خاص از نواحی کوهستانی حمایت به عمل آورد وجود ندارد. با این حال، امروزه بسیاری از کشورها چون الجزایر، فرانسه، بلغارستان، گرجستان، ایتالیا، قرقیزستان، رومانی، سوئیس و اوکراین قوانین ویژه‌ای را در راستای حفاظت از مناطق کوهستانی خود وضع نموده‌اند. کشور ایران نیز از جمله کشورهای کوهستانی محسوب می‌شود که ضرورت حفاظت از کوه‌ها توسط ابزارهای حقوقی-کیفری را دو چندان می‌کند. با وجود این، در پاسخ به پرسش این پژوهش که حقوق کیفری ایران در راستای حفاظت و حمایت از کوه‌ها و مناطق کوهستانی با چه چالش‌ها و کاستی‌هایی مواجه است باید بیان داشت که مهم‌ترین کاستی حقوق کیفری ایران بی‌توجهی به کوه‌ها به عنوان عنصری

ارزشمند است. در واقع، هرچند در حقوق کیفری ایران برخی مقررات وجود دارند که در پرتو آنها رفتارهایی بر ضد کوه‌ها جرم‌انگاری شده‌اند، بی‌توجهی به کوه‌ها در قالب قانونی جداگانه کاستی مهمی در نظام حقوق کیفری ایران به شمار می‌رود. در واقع، در حقوق کیفری محیط‌زیستی ایران به عنوان نمونه به گونه‌های جانوری، درختان و گونه‌های آبی به طور خاص توجه شده است، اما چنین حمایتی از کوه‌ها به وجود نیامده است. دوّمین چالش مهمّ حقوق کیفری محیط‌زیستی ایران در وضعیّت فعلی آن است که کوه‌ها به جهات دیگر مورد حمایت قرار گرفته‌اند. در واقع، در سه جرم مطرح در پژوهش، کوه‌ها به خاطر گونه‌های جانوری، نقوش تاریخی موجود در آنها و اقتدار دولت جهت حفظ زمین‌های خود مورد حمایت قرار گرفته‌اند، نه به جهت ارزشی ذاتی که دارند. در کنار این چالش‌ها، حقوق کیفری محیط‌زیستی ایران با چالش‌های فراوانی چون ابهام در مفهوم کوهستان و نبود جرم‌انگاری حمایت‌محور جامع مواجه است. به همین جهت باید گفت در میان چندگانگی جرم‌انگاری‌ها و چندگانگی چالش‌ها، کفه ترازو به سود چالش‌ها سنگینی می‌کند. از این رو، پیشنهاد می‌شود که قانونگذار ارزش ذاتی کوه‌ها را مدنظر داشته و به همین جهت قانونی حمایت‌مدارانه را به تصویب رساند. در این قانون بایسته است که هویت مستقل و ارزشمند کوه‌ها شناسایی شود، کوه‌ها و مناطق کوهستانی به طور شفاف تعریف گردند، کوه‌های تاریخی-فرهنگی و موجود در مناطق محیط‌زیستی و ژئوپارک‌ها مورد توجه ویژه قرار گیرند، به گستره پیامدهای بزه توجه شود، به مسئولیت کیفری دولت و بخش خصوصی در تخریب کوهستان‌ها و فعالیت‌های معدنی پرداخته شود، گونه‌ها و اجزای خاص کوهستان چون کوه‌های آتشفشانی، غارها و جنگل‌های کوهستانی مورد توجه قرار گیرند و به طور کلی میراث طبیعی در کنار میراث تاریخی-فرهنگی مورد حمایت قرار گیرند.

ORCID

Asghar Ahmadi

 <http://orcid.org/0000-0002-1755-2704>

Mahdi Sabouripour

 <http://orcid.org/0000-0002-3308-1578>

منابع

الف. فارسی

- بیگ‌زاده، ابراهیم، کمالی، علی. (۱۳۹۰). «رویکرد گونه‌محور در حمایت بین‌المللی از تنوع زیستی: حفاظت و بهره‌برداری از گونه‌های مهاجر در حقوق بین‌الملل»، *مجله تحقیقات حقوقی*، ویژه‌نامه شماره ۵.
- توگلی صبور، سیدامیر. (۱۳۹۴). *تنوع زمین‌شناختی ایران*، چاپ نخست، تهران، انتشارات ایران‌شناسی.
- حسین‌زاده، مهدی. (۱۳۸۶). «ژئوپارک و ظرفیت‌های مرتبط با آن در ایران»، *رشد آموزش جغرافیا*، شماره ۸۰.
- زنگنه‌اسدی، محمدعلی، امیراحمدی، ابوالقاسم، شایان یگانه، علی‌اکبر. (۱۳۹۵). «نگرشی نوین در ارزیابی ژئومورفوسایت‌ها و ژئوسایت‌ها در ایران»، *مطالعات مدیریت گردشگری*، سال یازدهم، شماره ۳۴.
- سجودی، سیدرضا، نجفی ابرندآبادی، علی‌حسین، شکرچی‌زاده، محسن. (۱۳۹۷). «ارکان جرایم تجاوز به اراضی ملی در پرتو آموزه‌های جرم‌شناسی حقوقی»، *مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی*، دوره ۴۸، شماره ۲.
- شیلتون، دینا، کیس، الکساندر. (۱۳۸۹). *کتابچه قضایی حقوق محیط‌زیست*، بر گردان محسن عبدالهی، چاپ نخست، تهران، انتشارات خرسندی.
- عمید، حسن. (۱۳۸۹). *فرهنگ فارسی*، چاپ نخست، تهران، انتشارات راه رشد.
- فروغی، فضل‌الله، غنی، کیوان. (۱۳۹۴). «جنایات جنگی علیه میراث فرهنگی در مخاصمه مسلحانه سوریه»، *مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی*، دوره ۲، شماره ۴ و ۵.

بزه دیدگی عرصه‌های کوهستانی؛ نموده‌ها و چالش‌ها | احمدی و صبوری پور ۲۲۵ |

کاستین، و دیگران. (۱۳۸۸). حقوق توسعه پایدار نواحی کوهستانی، برگردان جعفر برمکی، انتشارات دانشگاه تهران.

کلم، کیبرال، شین، کلیر. (۱۳۸۶). حقوق بین‌الملل محیط‌زیست: تنوع زیستی، در: حقوق محیط‌زیست، تألیف الکساندر کیس و دیگران، برگردان محمدحسن حبیبی، جلد سوم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

گرچی فرد، حمیدرضا. (۱۳۹۵). جرم‌شناسی سبز، چاپ نخست، تهران، نشر میزان.
گروه پژوهش‌های حقوق عمومی. (۱۳۸۷). «نظام حقوقی مالکیت زمین در سایر کشورها و ارتباط آن با پدیده زمین‌خواری»، فصلنامه اطلاع‌رسانی حقوقی، شماره‌های ۱۵ و ۱۶.
مجنونیان، هنریک. (۱۳۷۰). «تحلیلی از وضعیت مناطق چهارگانه حفاظت‌شده در روند عمومی تخریب طبیعت»، محیط‌شناسی، دوره ۱۶، شماره ۱۶.

مدادی، محمد. (۱۳۹۴). «غار و اهمیت آن»، رشد آموزش زمین‌شناسی، دوره بیستم، شماره ۳.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۹۷). الف. «توسعه پایدار در بخش معادن و صنایع معدنی (۱. بررسی الزامات اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی)»، کد موضوعی ۳۱۰، شماره ۱۴۰۱۶.

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۹۷). ب. «بررسی چالش‌های زیست‌محیطی و اجتماعی معدن بوکسیت تاش»، ب، کد موضوعی ۳۱۰، شماره ۱۶۰۶۴.

مشهدی، علی، کوثری، وحید. (۱۳۹۹). «پیمان جهانی محیط‌زیست از قوام نیافتگی منابع تا توسعه هنجارهای زیست‌محیطی ملل متحد»، تحقیقات حقوقی، شماره ۹۰.

میرمحمدصادقی، حسین. (۱۳۹۲). جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی، چاپ بیست‌ویکم، تهران: نشر میزان.

میرمحمدصادقی، حسین، اسلام، رجبعلی. (۱۳۹۶). «تحلیل جرم زمین‌خواری از منظر حقوق کیفی ایران»، مجله حقوقی دادگستری، سال ۸۱، شماره ۹۷.

نیری، دانیال، درودی، هومن. (۱۳۹۵). «اهمیت و نقش زیستگاه‌های کوهستانی برای حفاظت از پرندگان»، زیست‌سپهر، جلد ۱۱، شماره ۳.

یاوری، احمدرضا. (۱۳۸۱). «سال جهانی کوه‌ها و وضعیت زیست‌بوم‌های کوهستانی در ایران»، محیط‌شناسی، شماره ۳۰.

ب. انگلیسی

- Adler, Carolina et al. (2018). "Monitoring Mountains in Changing World: New Horizons for the Global Network for Observation and Information on Mountain Environments (GEO-GNOME)", *Mountain Research and Development*, Vol 38, No 3.
- Bernet, Thomas et al. (2018). "Nutrition-Sensitive Agriculture Interventions in Mountain Areas-Lessons Learned From a 5-Country Project to Upscale Best Practices", *Mountain Research and Development*, Vol 38, No 4.
- Brisman, Avi, South, Nigel. (2018). "Green Criminology and Environmental Crimes and Harms", *Sociology Compass*, 13, Vol 13, Issue 1.
- Gartner-Roer, Isabelle, Samuel U Nussbaumer, Fabia Husler and Michael Zemp. (2019). "Worldwide Assessment of National Glacier Monitoring and Future Perspectives", *Mountain Research and Development*, Vol 39, No 2.
- Gratzer, Georg and Keeton, William S. (2017). "Mountain Forests and Sustainable Development: the Potential for Achieving the United Nations 2030 Agenda", *Mountain Research and Development*, Vol 37, No 3.
- Grocke, Michelle Ursula and McKay, Kimber Haddix. (2018). "After the Road Came: Insights into the Nexus of Food Security and Malnutrition in Northwestern Nepal", *Mountain Research and Development*, Vol 38, No 4.
- Hall, Matthew. (2016). "Criminal redress in cases of environmental victimization: a defence", *International Review of Victimology*, Vol 23, 2.
- Liambi, Luis D et al. (2020). "Mountain Biodiversity and Ecosystem Services in Colombia's High Andean Ecosystems: Toward an Integrated Strategy", *Mountain Research and Development*, Vol 39, No 3.
- Makino, Yuka. (2020). "FAO Assists in Enhancing the Resilience of Mountain Communities and Environments", *Mountain Research and Development*, Vol 39, No 3.
- White, Rob. (2018). a, "Green victimology and non-human victims", *International Review of Victimology*, Vol 24, 2.
- White, Rob. (2018). b, "Ecocentrism and criminal justice", *Theoretical Criminology*, Volume 22, issue 3.

بزه دیدگی عرصه‌های کوهستانی؛ نمودها و چالش‌ها | احمدی و صبوری پور ۲۲۷ |

Wood, C.A. (1980). "Morphometric evolution of cinder cones", *Volcanology and Geothermal Research*, No 7.